

Araştırma Makalesi/ Research Article

Bartın Kazasında Gayrimüslim Nüfusun Gelişimi (1831-1923)

Mine Dilek* – Abdülkadir Erçin**

(ORCID: 0000-0002-4897-9030 / 0000-0003-4070-9025)

Makale Gönderim Tarihi
10.09.2024

Makale Kabul Tarihi
25.11.2024

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Dilek, M., Erçin, A., "Bartın Kazasında Gayrimüslim Nüfusun Gelişimi (1831-1923)", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9/ Özel Sayı: Dr. Selma Pehlivan'a Armağan (2024): 1900-1937.

APA: Dilek, M., Erçin A. (2024). Bartın Kazasında Gayrimüslim Nüfusun Gelişimi (1831-1923). *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9 (Özel Sayı: Dr. Selma Pehlivan'a Armağan), 1900-1937.

Öz

19. yüzyıl gerek dünyada gerek Osmanlı Devleti'nde nüfus hareketliliğinin en yoğun yaşandığı dönemdir. Siyasi ve iktisadi bunalımlar nedeniyle yaşanan göçler ve yer değiştirmeler, nüfus sayılarının tespitini daha önemli kılmıştır. Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren vergi mükellefi olan ve askerlik çağına gelen tebaanın tespiti amacıyla nüfus kayıtları tutulmuştur. Bu bakımdan reaya, cizye defterleri ile vilayet salnameleri ve Osmanlı Devleti'nin nüfusunun tespitine yönelik tuttuğu diğer kayıtlar kent tarihi çalışmalarında şehirlerdeki gayrimüslim nüfus yapısını anlamak için önemli bilgiler sunmaktadır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye, minedem44@hotmail.com.

Assist. Prof. Dr., Bartın University, Faculty of Letters, Department of History, Turkey.

** Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye, abdulercin@hotmail.com.

Assist. Prof. Dr., Bartın University, Faculty of Letters, Department of History, Turkey.

Bu çalışmada 19. yüzyılın ilk yarısından 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanına kadar olan süreçte Kastamonu vilayeti Bolu sancağına bağlı Bartın kazasında yaşayan gayrimüslimlerin nüfus sayısı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda Müslüman ve gayrimüslimlerin bir arada yaşadığı tipik bir Anadolu şehri olan Bartın'ın ilk olarak 1831-1847 yılları arasındaki gayrimüslim nüfus sayısı reaya ve cizye defterleri kullanılarak ayrıntılı bir şekilde ele alınırken, ardından 1867 yılında kaza statüsü kazandıktan sonra şehirdeki gayrimüslim sayısı da vilayet salnameleri, devlet arşivinde yer alan özel nüfus sayım belgeleri ile yabancıların tuttuğu kayıtlarla desteklenerek ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylece çalışmada Bartın'daki gayrimüslim nüfusun yaklaşık bir asra yakın seyri bir bütün olarak inceleme altına alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bartın, 19. yüzyıl, Gayrimüslim nüfus, Rum, Ermeni.

The Development of the Non-Muslim Population in Bartın Kaza (1831-1923)

Abstract

The 19th century was the period of the most intense population mobility both in the world and in the Ottoman Empire. Migrations and displacements due to political and economic crises made the determination of population numbers more important. Since the early period of the Ottoman Empire, population records were kept in order to determine the subjects who were taxpayers and who had reached the age of military service. In this respect, reaya and jizye registers, provincial salnamals and other records kept by the Ottoman Empire to determine the population are important in urban history studies as they provide important information to understand the non-Muslim population structure in cities.

In this study, it has been tried to determine the population structure of non-Muslims living in Bartın, which was a part of Bolu Sanjak of Kastamonu province from the first half of the 19th century until the proclamation of the Republic in 1923. In this direction, the non-Muslim population structure of Bartın, a typical Anatolian city where Muslims and non-Muslims lived together, was first examined in detail by using reaya and jizye books between 1831-1847, and then the amount of non-Muslims in the city after it gained accident status in 1867 was tried to be revealed by supporting it with the Vilayet Salnamas, special census documents in the State archive and records kept by foreigners. Thus, the study analyzes the 90-year course of change and development of the non-Muslim population in Bartın as a whole.

Keywords: Bartın, 19th century, Non-Muslim population, Greek, Armenian.

Giriş

Osmanlı Devleti tebaasını din kriterine göre yönetmiş ve buna göre bir düzen kurmuştur. Müslim ve gayrimüslim olarak şekillenen toplum yapısında, gayrimüslimlerin hukukî statülerini belirleyen teşkilatlanma 19. yüzyıldan sonra “millet nizamı” ya da “millet sistemi” olarak adlandırıldı. Bu örgütlenme ile toplum din-inanç temeline göre sınıflandırılarak idare edildi. Osmanlı Devleti’nde genel olarak üç milletten söz edilir: Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler. Kendi cemaati tarafından seçilen her dinin en yüksek rütbeli görevlisi kendi milletinin işlerini düzenlemek, hukuki işlerini yürütmek ve idare etmekle görevliydi.¹

Osmanlı Devleti’nde gayrimüslimlerin coğrafi yerleşimi ve nüfus dağılımlarında farklılıklar mevcuttu. Rumlar daha ziyade Doğu Karadeniz kıyıları, Marmara ve Ege kıyıları ile Ege ve Akdeniz adalarına dağılmışlardı. Ermeniler de benzer bir dağılışı göstererek Doğu Anadolu ve Çukurova’da azınlık olarak bulunuyorlardı. Yahudiler ise daha çok ticaretin yoğun olduğu yerlerde yaşıyorlardı.²

17. yüzyıldan itibaren Ege adalarında Rum nüfusta bir artışın olduğu dikkati çeker. Adalardaki nüfus, adaların sınırlı imkânlarıyla beslenemeyeceğinden iş ve yaşam için Anadolu kıyılarına göç etmeye başlamıştır. Ege adalarından Batı Anadolu’nun birçok yerine, buralardaki ayanların arazilerinde çalışmak üzere Rum ahali yerleştirilmiştir. Askerlikten muaf olan Rumların nüfusu gerek göçlerle gerekse doğal olarak çoğalırken Türk nüfus ise asker olma mecburiyeti ve salgın hastalıklar gibi sebeplerle azalmış veya en azından daha az bir artış göstermiştir. Mesela; 19. yüzyılın son çeyreğinde Çeşme, Urla ve Seferihisar’daki Rum nüfusu hemen hemen Türk nüfusuna yetişmiştir.³

Nüfus sayılarının tespit edilmesi Osmanlı Devleti için her dönem önem teşkil etmiştir. Kuruluştan itibaren devletin mali ve askeri ihtiyaçlarını saptamak için yapılan nüfus sayımları XIX. yüzyılda benzer

¹ Gülcan Avşın Güneş, “Osmanlı Devleti’nin Gayrimüslimlere Bakışı ve Klasik Dönem Millet Sistemi”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1 / 2 (2015), s.16.

² Ali Güler, “Osmanlı Devletinin Son Yıllarında Türkiye’nin Demografik Durumuna Genel Bir Bakış”, *Osmanlı*, Cilt 4, . Edt. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 570.

³ Pars Tuğlacı, *Osmanlı Şehirleri*, Milliyet Gazetesi Yayını, İstanbul, 1991, s. 131.

özellikleri sürdürmekle birlikte yeni bir şekil almıştır. Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra vergi ve askerlik durumunu tespit etmek isteyen Osmanlı Devleti, 1831 yılında modern anlamda ilk nüfus sayımını gerçekleştirdi. Bu sayım yalnız erkek nüfusu içerdiğinden ve bazı sebepler yüzünden ciddi anlamda nüfusun tespit edildiğini söylemek zordur. Bahsi geçen sebepler arasında sayımın Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra yapılması ve Rusya ile savaşa girilen yıllar arasında (1826-1828) gerçekleşmiş olması öncelikli nedenlerdir. İstanbul'dan başlanılarak yapılan bu nüfus sayımına Osmanlı-Rus Harbi gölge düşürmüştü, sayım ülke genelinde yaygınlaşamamıştı.⁴ Yapılan sayımlarda, öncelikli olarak din farkı göz önüne alınmış ve bütün bölgelerde halk, Müslüman ve gayrimüslim olarak başlıca iki gruba ayrılmıştır. Müslümanlar genelde askerlik hizmeti için uygun olanlar ve olmayanlar şeklinde ikiye ayrılarak kaydedilmişlerdir.⁵ Memurların bir kısmı ise yaşa bağlı olarak erkekleri üç kategoride göstermiştir: 16 yaşın altındakiler, 16 ve 40 arası ve 40 yaşın üstündekiler. Orta gruptaki erkekler zorunlu askerlik kayıtlarında listeleniyordu.⁶ Anadolu'nun ve Rumeli'nin bazı bölgelerinde ise Müslüman nüfusta bıyık ve sakal esas alınmış; bıyıklı, kara ve sarı sakallı, ak ve kıvr sakallı diye bölümlerle gösterilmiştir. Nüfus defterlerinde geniş mahalle-semtlerin nüfusu, Müslim-Reaya⁷ olarak ayrı kaydedilmiş ve ayrı defterler olarak tutulmuştur. Erkek nüfusa dair bilgi veren reaya defterleri gayrimüslimlerin etnik yapıları, isimleri, yaş, meslek ve özürüllük durumu gibi verileri ortaya koymaktadır. Gayrimüslimler genellikle cizyeye müstahak olanlar ve olmayanlar şeklinde sınıflandırılmış, cizye

⁴ Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Çev. Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s. 46-47; Yakup Arzu, "Nüfus Defterlerine Göre Fatsa Kazası'nda Gayrimüslim Nüfus (1834-1845)" *History Studies International Journal of History*, 13/5 (2021), s.1554.

⁵ Tefik Çavdar, "Osmanlı Döneminde Nüfus Bilgileri", *Osmanlı*, Cilt 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 554.

⁶ Stanford J. Shaw, "The Ottoman Census System and Population, 1831-1914", *International Journal of Middle East Studies*, 9/3 (1978), p.325.

⁷ Reaya, İslâm dünyasında yönetici konumundaki askerî tabaka ile ulemânın dışındaki vergi mükellefi halkı ifade eden bir terim olmuş, XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne haraç ödeyen gayri müslim Osmanlı tebaası anlamına gelemeğe başlamıştır. Mehmet Öz, "Reâyâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 490.

ödemekle sorumlu tutulanlar âlâ, evsat, edna olarak üç bölüme ayrılmıştır. Cizyeden muaf olanlar da ihtiyar ve amel-mânde⁸ olarak kaydedilmişlerdir.⁹

Cizye defterleri gayrimüslim nüfusun müstakil olarak ele alındığı önemli kayıtlardandır. İslam ülkelerinde koruma altına alınan gayrimüslimler cizye ödemekle yükümlüydüler. Bu vergi bir nevi askerlik hizmetinin karşılığı olarak tahsil edilirdi. Osmanlı Devleti'nde şer'i hukuka uygun olarak kadın, çocuk, kör, malul, işsiz ve fakir kimseler dışında 14-75 yaş aralığında bulunanlar cizye ödemekle mükellefti. (Ortaylı, s. 67). Cizye, II. Mahmud döneminde yapılan düzenleme ile gelir durumuna göre 60 âlâ, 30 evsat, 15 kuruş ednâ olarak sınıflandırılmıştı. Tasnifin neye göre yapıldığına dair cizye defterinde bir kayıt veya açıklama olmamakla beraber âlâ sınıfının bir mesleğe sahip olduğu, ednâ yani en alt düzeyin ise daha çok yeni mükellef olduğu ve bir mesleğe sahip olmadığı anlaşılmaktadır.

Gayrimüslim nüfus yapısına dair verileri değerlendirirken göz ardı edilmemesi gereken hususlar vardır. Tespit edilen verilerin propagandaya yönelik olarak aşırı sapma yapıp yapmadığını teşhis etmek gerekir.¹⁰ Diğer taraftan demografik yapı hakkında bilgi veren kaynaklarda -nüfus defterleri ve vilayet salnameleri başta olmak üzere- verilen rakamlarda çelişkiler olduğunu dikkate almak gerekir.¹¹ Bu çelişkiler Kastamonu vilayeti Bolu sancağına bağlı Bartın kazasındaki gayrimüslim nüfus için de geçerlidir. Özellikle 1821 Mora isyanından sonra göç yoluyla gelen ya da ticari faaliyet yapmak amacıyla şehre gelen Rumların varlığı bilinmektedir. Sadece Rum tebaa değil Ermeni milletine mensup reaya da Bartın'da yaşamaktaydı. Fakat şehrin iktisadi ve kültürel dokusuna önemli katkıları olan Bartın'daki gayrimüslimlerin 19. yüzyıl itibarıyla sayıları net olarak tespit edilmemiştir.

⁸ İhtiyarlıktan veya sakatlıktan dolayı iş yapma gücü kalmamış olan (kimse). Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, İstanbul, 2004, s.579.

⁹ Arzu, *a.g.m.*, s. 1554.

¹⁰ Güler, *a.g.m.*, s.569.

¹¹ İlhan Palalı, "Osmanlı Salnameleri ve Tarih Araştırmalarındaki Kaynak Olarak Önemi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23 (2010), s.9.

Bartın'ın gayrimüslim nüfus yapısına dair bilgi sahibi olabildiğimiz çalışmalar vardır. Ramazan Arslan'ın *XIX. Asırda Bartın Kazasının Sosyal ve İktisâdî Yapısı*¹² adlı çalışmasında cizye ve reaya defterleri; Emrah Çetin'in *Kastamonu Vilayet Salnamelerinde Bartın (1869-1903)*¹³ makalesinde Kastamonu vilayet salnameleri üzerinden nüfus konusuna genel bir çerçevede değinilmiştir. Her iki çalışmada şehrin gayrimüslim nüfus sayılarına bütünsel bir perspektiften bakılmamıştır. Bu çalışmada Bartın'daki gayrimüslim nüfusun 19. yüzyıldan Cumhuriyet'e giden süreçte nasıl bir değişim yaşadığı, yaklaşık 90 yıllık gelişim seyri bir bütün olarak alınmıştır. Bartın'ın nüfus ve cizye defterlerinin yanı sıra vilayet salnameleri ile devlet arşivlerinde yer alan özel nüfus sayım verilerinden yararlanılarak Bartın'da yaşayan gayrimüslim nüfus sayılarını tespit etmek amaçlanmıştır. Öncelikle 19. yüzyılın ilk yarısında cizye ve reaya defterlerine göre Bartın'da gayrimüslim nüfus ele alınacak olup ardından 1867 -1923 yıllarını kapsayan Bartın'ın kaza statüsüne geçmesinden Cumhuriyet'in ilanına kadar ki süreçte nüfusun yaşadığı değişime değinilecektir.

19. Yüzyılın İlk Yarısında Cizye ve Reaya Defterlerine göre Bartın'da Gayrimüslim Nüfus

Bartın'ın yerel araştırmacılarının çalışmalarında Bartın'a Rum tebaanın 1821 Mora isyanından sonra geldikleri varsayılmaktadır.¹⁴ Mora isyanından sonra Anadolu'da yaşayan Rumların da isyana teşebbüs edebilecekleri endişesi, Rum tebaanın farklı bölgelere özellikle sahil kasabalarına gönderilmeleri neden oldu. Bu dağıtımda Niğde civarındaki Rum aileler Bartın'a gönderildi. İlk geldikleri süreçte sayıları hakkında bilgi sahibi değiliz. Osmanlı şehir yapısında daha ziyade Müslüman ve gayrimüslimlerin farklı mahallelerde yaşama geleneğinin bir sonucu olarak bu aileler şehrin içinden geçen ırmağın diğer tarafına yerleştirildi. Asma mahallesi olarak isimlendirilen bu bölgede Rumların

¹² Ramazan Arslan, *XIX. Asırda Bartın Kazasının Sosyal ve İktisâdî Yapısı*, Bartın Üniversitesi Yayınları, Bartın, 2019.

¹³ Emrah Çetin, "Kastamonu Vilayet Salnamelerinde Bartın (1869-1903)", *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Belge ve Fotoğraflarla Bartın*, Edt. Mustafa Hizmetli, Bartın Üniversitesi Yayınları, Bartın, 2014.

¹⁴ Erkan Aşcıoğlu, *Bartın'da Tarih: Kökler 2*, Sargın Ofset Matbaacılık, Bartın, 2011, s.193.

yerleştirildiği bilinmektedir. Aşcıoğlu, Rumların Bartın'a geldikleri süreçte şehirde Ermeni cemaatine mensup 186 kişi olduğu belirtilmektedir.¹⁵

1831 yılındaki ilk modern nüfus sayımında Osmanlı idari teşkilatında Viranşehir sancağına bağlı olan Bartın'da 7.135 erkek nüfus tespit edilmiştir. Kadın nüfus hesap edildiğinde Bartın'ın merkezi nüfusunun 15.000 kişi kadar olduğu varsayılabilir. Aynı tarihte Amasra'nın nüfusu 6.411, Ulus'un nüfusu 3.110 olarak sayılmıştır. Söz konusu sayımda reaya sayıları da kaydedilmiştir. Buna göre Safranbolu, Bartın ve Bendereğli'deki toplam reaya sayısı 1.225'tir. Bartın özelinde reaya sayısı verilmemiştir.¹⁶

Bu başlık altında H.1247(1831) ve H.1252 (1836) tarihli Bartın reaya defterleri ile H.1259(1843), H.1260(1844) ve H.1263(1846/47) tarihli Bartın cizye defterlerine göre 19. yüzyılın ilk yarısında gayrimüslim nüfus bilgileri incelenerek nicelik ve nitelik bakımından değerlendirmeler yapılmıştır.

Bartın'a ait nüfus defterlerinden H.1247 (1831) tarih ve 7051 numaralı defter ile H.1252 (1836) tarihli ve 7052 numaralı defterler reaya nüfus defteridir.¹⁷ 7051 numaralı reaya defterinde Bartın kazasına bağlı Şiremir Divanında¹⁸ ikamet eden Rum ve Ermeni milletine mensup reayanın isimleri, meslekleri, yaş dağılımı, fiziksel özellikleri ve gelir durumları verilmiştir.¹⁹ Bu tarihlerde Bolu eyaletine bağlı Viranşehir Sancağına tabi Bartın kazasına bağlı 24 divan ve bu divanlara bağlı 135 köy bulunmaktadır. Şiremir Divanı bahsi geçen 24 divandan biridir.²⁰

¹⁵ Aşcıoğlu, *a.g.e.*, s.205.

¹⁶ Karpat, *a.g.e.*, s.152.

¹⁷ BOA, NFS.D.. 7051 H. 1247(1831).

¹⁸ Divan, Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim sistemi içinde köy ile nahiye arasında kalan idarî ve malî bir birimin adıdır. Cevdet Yılmaz, "Türkiye'de Tarihçiler ve Coğrafyacılar Tarafından Farklı Anlamalarda Kullanılan Bir Terim: Divan", *History Studies*, 2/1 (2010), s.273.

¹⁹ Defterde "Bartın Kazasında Şiremir Divanında Mütemekkin Ehli Zimmet ve Reayaların Esamileri" başlığı altında isimler verilmektedir.

²⁰ Arslan, *a.g.e.*, s.25.

7052 numaralı reaya defterinde ise Bartın kazası genelinde yaşayan reaya nüfus kaydedilmiştir.²¹

1831 tarihli 7051 numaralı Bartın reaya defterine göre Bartın'da 15 Rum erkek nüfus bulunmaktadır. Rum reayanın yaş aralıklarına göre dağılımı incelendiğinde 0-10 yaş aralığında sabi olarak kabul edilen yaş aralığında toplam 5 çocuk bulunmaktadır. Bu çocukların en büyüğü 6 en küçüğü 1 yaşındadır. Deftere kayıtlı en yaşlı Rum reayalar 2 kişidir ve 65 yaşındadırlar. 7 reaya genç ve orta yaş olarak tabir edilen kişilerden oluşur. Bir reayanın yaşı deftere kaydedilmiştir. Meslekleri incelendiğinde üç meslek grubuna mensup oldukları görülür. 2 kişi kürekçi, 4 kişi kalaycı ve 1 kişi de çerçi olarak kaydedilmiştir. Beş kişinin mesleği yazılmamıştır. Bunlardan ikisi 18 ve 55 yaşlarında yetişkinlerdir. Meslekleri belirtilen yetişkinlerin gelir durumları da verilmiştir. Buna göre 6 kişi evsat²² 1 kişi edna olarak kaydedilmiştir. Edna olarak kaydedilen 65 yaşındaki Damakçı oğlu Kostanto veledi Kiryako'nun mesleği kürekçidir. Defterde kayıtlı en yaşlı Rum tebaadan biridir. Gelir durumlarından anlaşıldığı kadarıyla Bartın'da ki Rumların gelir seviyeleri orta düzeydedir. Fiziksel özellikleri bakımından yetişkinlerden beşi orta boylu ve kara sakallıdır. Biri uzunca boylu bir diğeri kısa boylu olarak kaydedilmiştir.

7051 numaralı deftere göre Ermeni milletine mensup 23 erkek reaya bulunmaktadır. Yaş aralıklarına baktığımız zaman 90 ile 1 yaş arasında değişmektedir. Sabi olarak kabul edilen 5 çocuk kaydedilmiştir. 15-30 arasında genç olarak kabul edebileceğimiz 12 kişi kaydedilmiştir. Diğer 5 kişinin yaşları 47 ile 75 arasında değişmektedir. Tüm Ermeni reayanın yaşları deftere yazılmıştır. Meslek dağılımlarına baktığımız zaman sabiler ve 17 yaşındaki bir genç hariç diğerlerinin meslekleri belirtilmiştir. 11 kişi elekçi, 2 kişi boyacı, 1 kişi gemici, 1 kişi tütüncü ve 1 kişi kötürüm olarak yazılmıştır. Kötürüm olarak kaydedilen kişi aynı zamanda en yaşlı Ermeni reayadır. Gelir dağılımında edna ağırlığı teşkil etmektedir. 13 kişi edna 2 kişi evsat olarak belirtilirken tütüncü olarak

²¹ Defter, "Kaza-i Bartın 1252 senesi mah-ı receb-i şerifin guresinden zilhiccenin gayetine kadar Bartın kazasında mütemekkin ehl-i reayanın nüfus yoklama defteridir." ibaresi ile başlamaktadır.

²² Cizye toplanırken mükellefler âlâ (yüksek), evsat (orta) ve edna (düşük) olarak sınıflandırılmıştır. Nüfus defterinin tutulduğu 1831 yılında cizye miktarları ednâ 15, evsat 30 ve âlâ 60 esedî kuruş olarak belirlenmişti. Halil İnalçık, "Cizye" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 8, İstanbul, 1993, ss.45-48, s. 46.

kaydedilen 1 kişinin gelir durumu yazılmamıştır. Evsat olarak kaydedilenler boyacılık mesleğine sahip olan 30 yaşındaki Mıgırdıç ve 75 yaşındaki Asbal oğlu Karabet veledi Temil'dir. Boyacılığın diğer mesleklere göre daha iyi gelir getirdiği anlaşılmaktadır. Bartın'da Ermeni tebaanın daha ziyade alt gelir seviyesine mensup oldukları görülür. Fiziksel özellikleri bakımından 10 kişi uzun boylu, 5 kişi orta boyludur. 4 kişi ak sakallı, 5 kişi kumral bıyıklı ve 4 kişi kara bıyıklı olarak yazılmıştır.

1836 tarihli 7052 numaralı Bartın reaya defterinde Rum 16 erkek nüfus bulunmaktadır. Yaş aralıkları 75 ile 1 arasında değişmektedir. Sabi olarak kaydedilen çocuk sayısı 6'dır. Genç olarak sayabileceğimiz 4 kişi bulunmaktadır. Bu kişilerin yaşları 18, 20, 22 ve 30'dur. Bir kişinin yaşı belirtilmemiştir. Meslek dağılımlarına baktığımız zaman 4 kişi kalaycı, 4 kişi kürekçi ve 1 kişi abacı olarak yazılmıştır. Defterde kayıtlı yetişkin ve gençlerin hepsinin meslekleri mevcuttur. Meslek sahibi olan en genç kişi kürekçilik yapan 18 yaşındaki Kostanti veledi Kostanti'dir. Gelir dağılımları baktığımızda 5 kişi edna ve 4 kişi evsat olarak tespit edilmiştir. Üçü kalaycı ve biri kürekçinin gelir dağılımları evsat iken diğer üç kürekçi edna olarak yazılmıştır. Bu defterde yer alan Rum tebaadan 10 ve 5 yaşlarındaki iki çocuğun gelir durumlarının edna olarak kaydedilmiş olması dikkat çekicidir. Bacaoğlu Beraşkoh veledi Aleksî ve Bacaoğlu Dimitri veledi Aleksî'nin cizye vergisine tabi olmaları üzerlerine kayıtlı malvarlığının olduğunu göstermektedir. Fiziksel özellikleri bakımından 6 kişiye ait bilgiler verilmiştir. Üçü orta boylu, biri uzun ve biri kısa olmak üzere ikisi kumral bıyıklı, ikisi kır sakallı ve ikisi kara bıyıklı ve sakallıdır. 3 yetişkinin fiziksel özelliklerine dair bilgi verilmemiştir.

7052 numaralı Bartın reaya defterinde Ermeni tebaaya mensup 39 erkek nüfus kaydedilmiştir. Ermeni reyanın yaş aralıklarına göre durumları incelendiğinde 90 ile 1 yaş arasında oldukları görülür. En büyüğü 90 yaşındaki mesleği kötürüm olarak kaydedilen Ohan oğlu David veledi Ohan'dır. 6 kişi bir ile on yaş arasındaki sabi çocuklardır. 19 kişi on üç ile otuz yaş arasındaki gençler, 7 kişi ise otuz yaşından büyük yetişkinlerdir. Buradan Ermenilerde genç nüfusun ağırlıkta olduğu anlaşılmaktadır. Mesleklerine baktığımız zaman 14'ü elekçi, 3 kürekçi, 2 pabutçu, 1 çerçi, 1 kalaycı, 1 kiremitçi, 1 gemici ve 1 kişi de kötürüm olarak kaydedilmiştir. Ermeniler arasında elekçilik mesleğinin fazlasıyla rağbet görmesi dikkat çekicidir. 1831 yılına göre sayılarının iki katından daha fazlaya ulaştığı ve yaptıkları meslek türlerinin arttığı da göze

çarpar. Gelir dağılımları incelendiğinde 5 kişinin evsat, 16 kişinin edna olduğu görülür. Evsat olarak kaydedilen iki kişi pabutçu, üç kişi elekçi olarak çalışmaktadır. Bu defterde mesleği olup da gelir durumu yazılmayan 3 kişi bulunmaktadır. Bunlar 18 yaşındaki kalaycı Artin, 23 yaşındaki gemici Karabet ve 25 yaşındaki elekçi Serkez'dir. Kötürüm olarak belirtilen Ohan da gelir durumu belli olmayanlar arasındadır. Fiziksel özelliklerine bakıldığında 5 kişi uzun boylu, 11 kişi orta boylu olarak kaydedilmiştir. 7 kişi kara bıyıklı, 5 kişi aksakallı ve 5 kişi kumral bıyıklı olarak yazılmıştır. Defterde Amasralı Makardıç'ın oğlu Acator'un yaş, meslek, gelir durumu ve fiziksel özelliğine dair hiçbir bilgi verilmemiştir.

1836'da Bartın'ı ziyaret eden William Ainsworth, şehirde 650 ev ve beş cami bulunduğunu ve şehir içi yollarının başka Türk şehirlerinde görüldüğünden farklı olarak kalkerden parkelerle döşenmiş olduğunu belirtir.²³ 1837 tarihli nüfus defterine göre ise Bartın, 13 mahalle, 24 divan ve bu divanlara ait toplam 135 köyden oluşmaktadır.²⁴

Nüfus defterlerinde yer alan bilgilere dayanarak Rum reayanın sayısının Ermenilere göre daha az olduğu dikkat çeker. 1831 yılında Bartın'da 15 Rum, 23 Ermeni erkek reaya bulunmaktadır. 1836 yılına gelindiğinde 16 Rum ve 39 Ermeni reaya defterine kaydedilmiştir. Nüfus defterlerinde erkek çocukların bilgileri yer alırken kadın ve kız çocuklara ait veriler yoktur. Kimlerin evli olduğu belirtilmediğinden kadın sayısını net olarak tespit etmemiz mümkün değildir. Bu nedenle toplam nüfus hakkında net bir rakam vermemiz olası değildir.

Mesleklere bakacak olursak; Bartın'da yaşayan Rum reayanın kürekçilik, kalaycılık, çerçilik ve abacılık yaparak geçindikleri görülmektedir. Kalaycılık ve kürekçilik Rumlar arasında yaygın mesleklerdir. Ermeniler ise elekçi, kürekçi, pabutçu, çerçi, kalaycı, kiremitçi, gemici, boyacı ve tütüncü olarak faaliyet göstermişlerdir. Bu meslekler arasında en fazla elekçiliğin popüler olduğu anlaşılmaktadır. Gelir durumlarından anlaşıldığı kadarıyla Bartın'da Rumların gelir seviyeleri orta düzeydedir. Fiziksel özellikleri bakımından yetişkinlerden beşi orta boylu ve kara sakallıdır. Biri uzunca boylu bir diğeri kısa boylu olarak kaydedilmiştir. Ermeni tebaanın ise daha ziyade alt gelir

²³ Metin Tuncel, "Bartın", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s.88.

²⁴ Arslan, *a.g.e.*, s.15-17.

seviyesine mensup oldukları görülür. Fiziksel özellikleri bakımından 10 kişi uzun boylu, 5 kişi orta boyludur. 4 kişi ak sakallı, 5 kişi kumral bıyıklı ve 4 kişi kara bıyıklı olarak yazılmıştır.

Bartın'ın 19. yüzyılın ilk yarısındaki gayrimüslim nüfusu hakkında bilgi sahibi olduğumuz bir diğer kaynak cizye defterleridir. Bartın'ın cizye kayıtlarının tutulduğu dört defter bulunmaktadır. Bunlardan üçünde nüfus bilgileri mevcuttur.²⁵

1843 (H.1259) tarihli cizye defterine göre vergiye tabii 41 gayrimüslim bulunmaktadır. 2 âlâ, 12 evsat ve 27 edna olarak kaydedilmiştir. Bu defterde sadece gelir durumları ve ödedikleri cizye miktarına dair bilgi mevcuttur. Yabancı ya da Bartınlı olup olmadıkları belirtilmemiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi kadın, çocuk, kör, malul, işsiz ve fakir kimseler dışında 14-75 yaş aralığında bulunanlar cizye ödemekle yükümlüydü. Dolayısıyla deftere kaydedilenler dışında ailelerin de var olduğunu hatırlamak gerekir.

Tablo 1. Bolu'ya Bağlı Bartın Kazasının Cizye Miktarı 1843 (H.1259)

	ÂLÂ	EVSAT	EDNA	TOPLAM
İsmi geçen gayrimüslim sayısı	2	12	27	41

Kaynak: BOA, ML.VRD.CMH.d.. 291

1844 tarihli defterde daha ayrıntılı bilgi yer alır. Cizye miktarları verildiği gibi Bartın'a gelen yabancı gayrimüslimlerin sayıları ve meslekleri de belirtilmiştir. Buna göre şehirde vergi mükellefi 40 gayrimüslim bulunmaktadır. Bartınlı reaya 19 kişidir. 5'i evsat, 14'ü edna olarak kaydedilmiştir. Evsat olarak 150 kuruşluk cizye miktarı belirlenmiştir. Edna olarak ise 210 kuruş değer biçilmiştir. Bartın'a gelip yabancı olarak bulunanların sayısı Bartınlı gayrimüslimlerin sayısından daha fazladır. Toplam 21 kişidir. Hepsisi de gemici olarak kaydedilmiştir. Ödedikleri cizye miktarı ise âlâ 60 kuruş, evsat 180 kuruş, edna ise 210 kuruş ile toplamda 810 kuruş cizye bedeli tahsil edilmiştir. Bir önceki seneye göre âlâ kategorisinde olan bir kişinin kaydedilmediği görülür.

²⁵ BOA, ML.VRD.CMH.d.291 (H. 1259); BOA, ML.VRD.CMH.d.449 (H.1261); BOA, ML.VRD.CMH.d.641 (H.1261-1263); BOA, ML.VRD.CMH.d.643 (H. 1262-1263).

Vefat etmiş ya da şehirden ayrılmış olması muhtemeldir. Hicri 1261 tarihli cizye defterinde Bolu, Safranbolu ve Bartın'da toplam 218 reayanın ticaretle uğraştığı not düşülmüştür. Âlâdan 60, evsattan 30 ve ednadan 15 kuruş hesabıyla cizye alınmıştır.²⁶ Bartın'da 40 kişinin bulunduğu düşünüldüğünde Bolu ve Safranbolu'da gayrimüslim nüfusun daha yoğun olması dikkat çekicidir.

Tablo 2. *Bolu Eyaleti Viranşehir Sancağına Tabii Safranbolu ve Bartın Kazalarında Bulunan Reayanın Cizye Miktarı (1261)/1844*

	Bartın'da reaya			Bartın'a gelip gemici bulunan yabancı reayaya cizye miktarı			TOPLAM
	Âlâ	Evsat	Edna	Âlâ	Evsat	Edna	
İsmi geçen gayrimüslim Sayısı	-	5	14	1	6	14	40
Ödenen cizye miktarı	-	150 guruş	210 guruş	60 guruş	180 kuruş	210 guruş	810 guruş

Kaynak: BOA, ML.VRD.CMH.d.. 449

1847 senesi cizye miktarına baktığımız zaman yerli, yabancı gayrimüslimlerin yanında mahalle bilgisi yer almaktadır. Cizye ödeyenlerin sayısında azalış gözlenir. Cizye ödeyen yerli reaya 2'si evsat 11'i edna olmak üzere 13 kişi; yabancı reaya 1'i âlâ, 7'si evsat ve 6'sı edna olmak üzere 14 kişidir. Bu defterde Kıran mahallesinde ikamet eden 14'ü evsat 13'ü edna 27 kişi ayrıca belirtilmiştir.²⁷ Mahalle bilgisi verilen reayanın yerli ya da yabancı olduğuna dair bilgi mevcut değildir. Toplam 27 kişi cizye mükellefidir. Kıran mahallesinin cizyeye tabi tüm gayrimüslime ev sahipliği yaptığı anlaşılmaktadır.²⁸ 27 kişinin Kıran mahallesinde yaşadıkları ve 615 kuruş cizye ödedikleri göze çarpmaktadır. Ödenen cizye miktarı toplamda 1200 kuruştur. Daha

²⁶ BOA, ML.VRD.CMH.d.. 449/ek.

²⁷ Cizye defterinde Kıran mahallesinde yaşayan reaya ayrı olarak belirtilmiştir. Bu sayının yerli ya da yabancı reayaya arasına neden dâhil edilmediğini tespit edemiyoruz.

²⁸ 1896 yılı Kastamonu Vilayet salnamesinde Kıran karyesi olarak geçen yerleşim biriminde 32 hanede 279 kişinin yaşadığı kaydedilmiştir. Çetin, *a.g.m.*, s. 55.

ziyade edna kategorisinde ödeme yapılmıştır. Bu da bize gelir durumlarının düşük seviyede olduğunu gösterir. Âlâ statüsünde olan bir kişi mevcuttur, o da yabancı olarak şehirde bulunan gayrimüslimlerdendir.

Tablo 3. *Viranşehir kaymakamlığına bağlı Bartın Kazasındaki yerli ve ticaret için gelen yabancı reaya sayısı ve cizye miktarları (1263)/1847*

	Yerli reaya verilen cizye miktarı			Yabancı reaya verilen cizye miktarı			Kıran mahallesi reaya verilen cizye miktarı			TOPLAM
	Âlâ	Evsat	Edna	Âlâ	Evsat	Edna	Âlâ	Evsat	Edna	
İsmi geçen gayrimüslim Sayısı	-	2	11	1	7	6		14	13	27
Ödenen cizye miktarı	-	60 guruş	165 guruş	60 guruş	90 guruş	210 guruş		195 guruş	420 guruş	1200 guruş

Kaynak: BOA, ML.VRD.CMH.d.. 641/ek

Bartın cizye defterlerini genel olarak değerlendirecek olursak; 1843 ve 1844 yıllarında vergi mükellefi olan 40 kadar gayrimüslim bulunmaktadır. 1847’de ise bu sayı 27’ye gerilemiştir. Gelir durumları oldukça düşüktür. Çoğunluğunun edna seviyeden vergi ödedikleri görülür. Bartın’da geçici olarak bulunan ve vergi ödeyenlerin sayısı daha fazladır; 1843’te yirmi bir, 1847’de on dört kişidir. Dışarıdan gelenlerin tamamı gemicidir ve gelir durumları daha iyidir. Âlâ derecede vergi ödeyen bir kişinin yanında evsat seviyesinde vergi mükellefi sayısı fazladır.

Yabancı gayrimüslimlerin şehre gemiciler olarak geldikleri göze çarpar. Bunun arkasındaki temel sebep denizciliğin gelişerek şehrin iktisadi yapısında önemli bir hale gelmesiydi. Nitekim 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gemi taşımacılığında Bartın iskelesinde üretilen gemiler ön plana çıkmaya başladı. Bu bağlamda Rumlar başta olmak üzere gayrimüslim vatandaşlar kendi gemileri ile tescilli bir şekilde ticari

faaliyetlerini sürdürmek için Osmanlı hükümetinden Sened-i Bahri talebinde bulunmaya başladılar.²⁹ Denizcilik ile birlikte 1867 yılında Bartın'ın vilayet statüsü içinde Kastamonu vilayetinin Bolu sancağına bağlı bir kaza konumuna gelmesi ise gayrimüslimler açısından Bartın'ın daha fazla cazibe merkezi haline gelmesine neden oldu.

2. Kaza Statüsüne Geçmesinden Cumhuriyet'in İlanına Kadarki Süreçte Bartın'da Gayrimüslim Nüfus (1867-1923)

19. yüzyılda Kastamonu vilayeti Bolu sancağı sınırları içinde yer alan Bartın, 1867'de kaza statüsüne geçmesi ve 1876'da belediyesinin kurulmasıyla iktisadi ve ticari bakımdan gelişme sürecine girdi. İdari yapılanmadaki düzenlemeler kadar bayındırlık hizmetlerinin artması ve şehrin ticari potansiyelinde artış yaşanması aynı süreçlere rastlamaktadır. Bartın'ın Karadeniz'in liman kentlerinden biri olması klasik dönemden itibaren -özellikle İstanbul ile- deniz taşımacılığı yoluyla ticari faaliyetlerin gelişmesini desteklemiştir. Bartın kazası Safranbolu, Çerkeş, Daday ve Araç gibi civar kazaların İstanbul'a açılan kapısı konumundaydı.³⁰ Ticari gelişim demografik yapının değişiminde önemli bir etki gösterdiği gibi şehir kültürü de yavaş yavaş yerleşmeye başladı. Şehir kültürünün yerleşmesiyle eğitim ve dini faaliyetlerinin bir mekân etrafında toplu olarak sürdürülmesi gereklilik halini aldı. Bu noktada gayrimüslimler de Osmanlı Devleti'nde buldukları bölgede okul ve ibadethane açılmasını gerekli kılacak bir nüfusa sahip olduklarını kanıtlama çabası içerisine girdiler.³¹ Bunun için mektep açılmasını

²⁹ BOA, A.DVN. 148/28 (7 Cemaziyevvel 1276/ 2 Aralık 1859). BOA, A.DVN.170/72 (29 Recep 1278/ 30 Ocak 1862). Sened-i Bahri Osmanlı Devleti'nde tasarruf ve mülkiyeti ifade eden bir belge olup, gemilerin mülkiyetini, büyüklüğünü, çeşidini ve şeklini ifade etmek için kullanılmaktaydı. Bu senedin kullanılması özellikle 1821 Rum isyanı ile başlamıştır. İlhan Ekinci, "Osmanlı Denizciliğinde Sened-i Bahri Uygulaması", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6/28 (2013), s. 81.

³⁰ Ergül Ballı, "Modernleşme Çağında Karadeniz'de Bir Liman Kenti: Bartın", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5/12 (2015), s.530.

³¹Gayrimüslimlerin eğitim meselesiyle ilgili en önemli düzenleme 1869'da çıkarılan "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi" ile yapıldı. Nizamnameye göre müslim ve gayrimüslim çocuklar için ayrı ayrı sıbyan ve rüştiye okulları açılması öngörüldü. Her beş yüz haneli kasabada müslim ve gayrimüslimler için ayrı birer rüştiye mektebi açılacaktı. Bunları bitiren müslim ve gayrimüslimler birlikte bin haneden fazla nüfuslu

sağlamak üzere bölgede öğrenci sayısının yeterli düzeye erişmesi gerekiyordu. İbadethaneler için de benzer durum geçerliydi.³² Bartın özelinde baktığımız zaman Rumların sayılarının giderek artmasıyla birlikte eğitim ve ibadethane ihtiyacı ortaya çıkmıştı. Bu ihtiyacı karşılamak üzere 1868’de Aya Nikolas kilisesi ve 1887’de Asma semtinde bir Rum ilkokulu açıldı. Açıldığı süreçte öğrenci mevcudu 320 idi.³³

Kaza statüsü kazandıktan sonra Bartın nüfusuna dair en kapsamlı verilere Kastamonu vilayet salnamelerinde rastlamaktayız. Bartın’ın Kastamonu vilayetine bağlı bulunduğu süreçte yayınlanan 1869 tarihli Kastamonu vilayet salnamesinde Bolu sancağına bağlı Bartın kazasında 19.107 Müslüman, üç hanede 7 Rum ve altı hanede 17 Ermeni olmak üzere toplam nüfus 19.131’dir.³⁴ 1870 tarihli Kastamonu salnamesinde ise 19.107’si Müslüman, üç hanede 8’i Rum ve altı hanede 17’si Ermeni olmak üzere toplam nüfus 19.132’dir.³⁵ 1871 tarihli Kastamonu salnamesinde 31.177 Müslüman, üç hanede 8 Rum, altı hanede 17 Ermeni yaşadığı görülmektedir.³⁶ Çetin’in salnameler üzerinden Bartın tarihini incelediği çalışmasına göre 1872 tarihli Kastamonu salnamesinde Bolu sancağına bağlı Bartın kazasında 32.000 Müslüman, 8 Rum ve 17 Ermeni yaşamaktaydı. 1880 tarihli Kastamonu

---

kazalarda açılacak iddadilerde okuyacaklardı. Ali Güler, “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Din-İbadet, Eğitim-Öğretim Hürriyetleri ve Bu Bakımdan ‘Kilise Defterleri’nin Kaynak Olarak Önemi (4 Numaralı Kilise Defteri’nden Örnek Fermanlar)”. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 9/09 (1998), 155-75, s.165.

³² Osmanlı Devleti’nin tarihi boyunca gayrimüslimlerin kilise, manastır, havra, mektep gibi dinî ve eğitim amaçlı yapılarına ihtiyaç durumunda padişahın izni ile müsaade edilmiştir. Mümkün mertebe izlenen tutum, ihtiyaç olmaması halinde yeni bir kilise, manastır ve havra inşa etmemeleri yönündedir. Ancak 19. yüzyılda Tanzimat Fermanı ile başlayan süreçte izinler konusunda uygulanan kısıtlama ve zorlukların çoğu ortadan kalktı. Özellikle yeni dinî yapıların sayıları giderek arttı. Bu durumun oluşmasında Avrupa devletlerinin çeşitli antlaşmalar ile Osmanlı Devleti üzerinde baskı unsuru olması önemlidir. Muhammed Ceyhan, “Osmanlı Devleti’nde Ruhsatsız Olarak İnşa Edilen Kilise, Manastır, Havra ve Mektepler”, *Turkish Studies*, 15/2 (2020), s.169.

³³ Aşcıoğlu, *a.g.e.*, s.193; Aşcıoğlu, çalışmasında okulun açılış tarihini 1867 olarak vermiştir. Ancak okulun kitabesinde 1887 yılında inşa edildiği yazılmaktadır.

³⁴ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Kastamonu*, H. (1286) 1869, s.109.

³⁵ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Kastamonu*, H (1287) 1870, s.121.

³⁶ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Kastamonu*, H (1288) 1871, s.149.

salnamesinde ise 22.500 Müslüman, kırk iki hanede 80 Rum ve otuz hanede 40 Ermeni bulunmaktaydı.³⁷ II. Abdülhamid döneminde 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası demografik yapının hızlı bir değişim göstermesi ülke genelinde yeni bir nüfus sayımı yapılmasını gerekli kıldığından 4 Eylül 1881’de “Sicil-i Nüfus Nizamnamesi” yürürlüğe girmiştir. Yeni nizamname ile birlikte 1881-1882 yıllarında tüm Osmanlı vilayetlerinde nüfus sayımlarına başlanmıştır; ancak bu sayımlar uzun bir zaman almış, İstanbul’da bile sayımlar 1885 yılında son bulmuştur.³⁸ Bununla birlikte 1885 yılından sonraki nüfus sayımlarının daha fazla gerçeğe uygun yapıldığını söylemek mümkündür. 1888 yılına gelindiğinde salnamelere göre Bartın’da 44.846 Müslüman ve 649 gayrimüslim yaşamaktayken 1892’te bu sayılar 49.619 Müslüman ile 97 hanede 575 gayrimüslim olarak kaydedilmişti. 1896 tarihli son Kastamonu salnamesinde ise 142 hanede 597 gayrimüslim yaşamaktadır.³⁹

Bartın’ın nüfus oranlarını takip edebildiğimiz bir diğer kaynak Vital Cuinet’in çalışmasıdır. Cuinet’in verdiği bilgiye göre 1890’larda Amasra ve 58 köy dâhil olmak üzere Bartın kazasında 410’u erkek 339’u kadın 749 Rum bulunmaktadır. Bartın’ın merkezinde ise 205’i erkek 168’i kadın olmak üzere 373 Rum nüfusun ikamet ettiğini belirtir. Amasra merkezinde ise 203’ü erkek 150’si kadın toplam 353 Rum olmak üzere toplam nüfus 3.629’dur.⁴⁰ Cuinet, Ermeni nüfusa dair kayıt düşmemiştir.

Rakamlardan görüldüğü üzere salnamelerde verilen sayılar tutarlı bir seyir takip etmez, gayrimüslim sayılarına dair bilgiler çelişkilidir. İlk dört salnamede gayrimüslim sayıları oldukça düşüktür. 1880’e kadar kazada

³⁷ Çetin, *a.g.m.*, s. 60.

³⁸ Adnan Çimen, “Sayım Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlı’da Nüfus Hizmetleri”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14/3 (2012), s. 197.

³⁹ Çetin, *a.g.m.*, s. 60.

Bernard Shaw’ın çalışmasına göre 1885 yılında Bartın nüfusunun 49.819’u Müslüman, 380’i Rum Ortodoks ve 195’i Ermeni Gregoryen olmak üzere toplam 50.394’tür. Bu verilere göre 1885’te Bartın’da toplam 575 gayrimüslim yaşamaktadır. Vilayet salnamesinde verilen gayrimüslim sayısı ile örtüşmektedir. Ergül Ballı, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Bir Liman Kenti Bartın*, Libra Kitap, İstanbul, 2015, s.107.

⁴⁰ Vital Cuinet, *La Turquie D’asie Geographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnée de Chaque Province de L’asje- Mineure*, Paris, 1894, s.516.

24-25 arasında gayrimüslim bulunduğu kaydedilmiştir. 1880’de bu sayı 120’e yükselmiş; 1888 yılında ise daha keskin artış göstererek 649 olarak kaydedilmiştir. Bu artışın meydana gelmesinde Rumların etkisi oldukça büyüktür. 1880’li yıllarda Niğde’den gelerek Bartın’a yerleşen ve kerestecilik ve maden işletmeciliği ile ilgilenen Rum aileler, şehrin gerek nüfusuna gerekse iktisadi yapısına katkı sağladılar.⁴¹ Ayrıca şehrin liman bağlantısı ve İstanbul ile olan yakın etkileşim Bartın’da Asma mahallesi başta olmak üzere şehrin çeşitli noktalarında Rum vatandaşların arazi satın almalarına ve bu araziler üzerinde yeni haneler inşa etmelerine olanak sağladı.⁴² Ermenilerde Rumları takip ettiler. 1890’lı yılların başlarında kendi mahallelerinde yaklaşık 35 kişiye eğitim verecek düzeyde ibtidai seviyesinde okullarını kuracak nüfus seviyesine ulaştılar.⁴³ Rumlar ve Ermeniler vasıtasıyla şehirdeki gayrimüslim nüfusun artış göstermesine rağmen o yıllarda yapılan nüfus sayımlarının Bartın’da sağlıklı bir şekilde yapıldığını söylemek güçtür. Zira 1890’lı yıllara girilirken Dâhiliye nezaretine Kastamonu vilayetinde Bartın kazası başta olmak üzere nüfus sayımının doğru bir şekilde yapılmadığı ve binlerce kişinin nüfusa kayıt edilmediği yönünde şikâyetler iletilmiştir.⁴⁴ Hatta aradan 1 yıl daha geçmesine rağmen Bartın kazası nüfus yoklamasının muntazam bir şekilde yapılmaması üzerine 1890 yılında Dâhiliye nezareti olay hakkında inceleme başlatmıştır.⁴⁵ Meydana gelen bu gelişmeler bölgedeki gerçek nüfus oranlarının doğruluğuna dair kuşku uyandırmaktadır. Bununla birlikte 1890’lı yıllardan itibaren Osmanlı Devleti’nin çeşitli sebepler ile gayrimüslimlere yönelik yaptığı özel nüfus sayımları bize Bartın özelinde olmasa da vilayet geneline dair daha sağlıklı veriler sunmaktadır. Örneğin Ermenilere yönelik yapılan özel sayımlarda 1893 yılında Kastamonu vilayetinde 3.032’si erkek, 2.784’ü kadın olmak üzere toplam 5.816 Ermeni yaşamaktaydı.⁴⁶ Sancaklara göre dağılıma bakıldığında merkez Kastamonu sancağında

⁴¹ Aşcıoğlu, *a.g.e.*, s.191-204; BOA, NFS.d. 790/ Lef 17-18, (11 Rebiülahir 1267/ 13 Şubat 1851).

⁴² BOA, İ.DH. 1119/87522 (11 Rebiülahir 1306/15 Aralık 1888). BOA, DH.MKT. 1775/94 (14 Recep 1308/23 Şubat 1891).

⁴³ BOA, MF.İBT. 359/98 (31 Kanun-ı Sani 1327/13 Şubat 1912).

⁴⁴ BOA, DH.MKT. 1654/109 (26 Ağustos 1305/7 Eylül 1889).

⁴⁵ BOA, DH.MKT. 1771/42 (2 Teşrin-i evvel 1306/14 Ekim 1890).

⁴⁶ BOA, Y.PRK.DH. 7/19 (17 05 1311/ 26 Kasım 1893).

924'ü erkek 856'sı kadın olmak üzere 1780 Ermeni, Sinop sancağında 1166'sı erkek, 1062'si kadın 2228 Ermeni, Bartın kazasının da dahil olduğu Bolu sancağında 782'si erkek, 707'si kadın toplam 1489 Ermeni, Çankırı sancağında ise 160'ı erkek ve 159'u kadın olmak üzere sadece 319 Ermeni yaşıyordu. Vilayet genelinde en fazla Ermeni Sinop sancağında yer alırken; Bartın'ın içinde bulunduğu Bolu sancağı, Kastamonu sancağından sonra en fazla Ermeni'nin yaşadığı üçüncü sancak olarak dikkat çekiyordu.⁴⁷

1897 yılına ait sayımlar vilayetteki tüm gayrimüslim unsurları kapsamaktadır. Buna göre Kastamonu sancağında 3.914 Rum, 747 Ermeni, Bolu sancağında 832 Ermeni, 747 Rum, Sinop'ta 3.268 Rum, 1277 Ermeni, Çankırı'da ise 399 Rum, 165 Ermeni bulunmaktaydı. Vilayetin genelinde 8.328 Rum, 3.021 Ermeni olmak üzere toplamda 11.349 gayrimüslim yer alıyordu.⁴⁸ Vilayet genelinde 1893 yılına göre Ermenilerin sayısında ciddi bir azalma söz konusuydu. 1900 yılında Bartın kazası özelinde ise Ermeni sayısı 102 erkek, 86 kadın olmak üzere 188 kişiden ibaretti.⁴⁹ Bartın'a yönelik sadece erkek nüfusun belirtildiği 1904 yılı istatistiklerinde ise Bartın'ın toplam erkek gayrimüslim sayısı 431 kişi olarak kayıtlara geçmişti.⁵⁰ Kadınlarda dikkate alındığında Bartın'da 1904 yılı itibarıyla yaşayan gayrimüslim sayısının toplam 850-900 kişi civarında olması muhtemeldir. Bu sayının 1907 yılına geldiğinde daha da artış gösterdiğini söylemekte mümkündür. 1907 yılında Rum patrikliğinin talebi ile Bartın'daki Rum kilisesi arazisi çevresinde 40.000 kuruş masrafla erkek ve kız çocuklarına eğitim verecek bir Rum mektebi kurulması için adımlar atılmıştır. Osmanlı hükümeti prosedür olarak Bartın kazasında yaşayan Rum cemaatinin toplam sayısının yeterli olup olmadığını mahalli idareye sormuş ve Bartın'da toplam 800 kişi Rum yaşadığı hükümete bildirilmiştir.⁵¹ Daha önceki Ermeni nüfus sayıları da dikkate alındığında Bartın'da toplam gayrimüslim nüfus sayısının 1907 yılında 1000'in üzerine çıktığını söylemek mümkündür. 1914 yılı nüfus verileri de bu durumu destekler niteliktedir. 1907'den 1914 yılına kadar gayrimüslim sayısı ciddi bir artış göstermiş ve 1500'lerin üzerine

⁴⁷ BOA, Y.PRK.DH. 6/84 (5 Ağustos 1309/17 Ağustos 1893).

⁴⁸ BOA, DH.TMIK.S. 5/113 (28 Kanun-ı Evvel 1312/9 Ocak 1897).

⁴⁹ BOA, DH.TMIK.M. 13/61 (21 Ağustos 1316/3 Eylül 1900).

⁵⁰ BOA, ML.EEM. 485/89 (25 Teşrin-i evvel 1320/7 Kasım 1904).

⁵¹ BOA, İ.AZN. 75/8 (4 Zilkade 1325/9 Aralık 1907).

çıkıştır. Bu sayının artmasında Bartın'ın ticari potansiyelinin artması ve II. Meşrutiyet'in ilanının getirmiş olduğu gayrimüslimlere yönelik serbestlik ortamının oluşmasının etkili olduğu söylenebilir.

1914 yılında Fransızların Osmanlı İmparatorluğunda nüfus verilerine dair tuttıkları kayıtlara göre Bolu sancağına⁵² bağlı Bartın kazasında 1104'ü Rum ve 401'i Ermeni olmak üzere toplam 1505 gayrimüslim nüfus bulunmaktaydı. Bu kayıtlarda diğer unsurlar olarak kaydedilen 3 rakamı Shaw'ın verilerinde yer alan Yahudilere ait bulunması muhtemeldir.⁵³ Belirtilen bu rakamlar Shaw'ın çalışmasındaki sayılarla aynıdır.⁵⁴

Tablo 4. Osmanlı İmparatorluğunda 14 Mart 1914 Tarihi İtibariyle Etnik Unsurlara Göre Bolu Sancağı Bartın Kazasının Nüfus Oranları

	Müslüman sayısı	Rum sayısı	Ermeni sayısı	Diğer unsurlar	Toplam nüfus
Bartın	64.395	1.104	401	3	65.903
Bolu Sancak Toplamı	399.281	5.151	2.972	1.244	408.648

Kaynak: *Tableaux- Indiquant le Nombre de Divers éléments de la Population dans l'Empire Ottoman (14 Mars 1914)*, Constantinople, 1919, s.11.

1914 yılında I. Dünya Savaşının başlaması Bartın'daki gayrimüslim nüfusu özellikle Rumları fazlasıyla etkilemiştir. 1914 yılında 1.104 olan Rum sayısı 1916 yılında neredeyse yarı yarıya düşerek 556 kişiye

⁵² Bolu sancağı bu dönemde merkez Bolu kazası ile birlikte toplam 9 kazadan meydana gelmekteydi. Müstakil bir sancak olan Bolu'da toplam nüfusun en fazla olduğu kaza 65.903 kişi ile Bartın kazasıydı. Bartın'ı 60.199 nüfus ile Düzce kazası izlemekteydi. Bartın sancak genelinde en fazla Rum nüfusun yaşadığı ikinci kazaydı. Ermeni nüfus bakımından ise merkez Bolu kazası ve Devrek kazasından sonra en fazla Ermeni'nin yaşadığı üçüncü kaza konumundaydı. *Tableaux- Indiquant le Nombre de Divers éléments de la Population dans l'Empire Ottoman (14 Mars 1914)*, Constantinople, 1919, s.11.

⁵³ *Population dans l'Empire Ottoman*, s.11.

⁵⁴ Ballı, a.g.e., s.107.

gerilemiştir. Salname kayıtları bunu destekler niteliktedir. 1916 (H.1334) Müstakil Bolu Sancağı Salnamesine göre Bartın Kazası nüfus verilerinde Amasra ve Kurucaşile’de Rum ve Ermeni nüfus görülmezken Bartın merkez kazasında 556 Rum ve 370 Ermeni olmak üzere 926 gayrimüslim bulunmaktaydı.⁵⁵ Müstakil Bolu Sancağı Salnamesinde Bartın merkez ve nahiyelerinin nüfus sayıları aşağıdaki tabloda yer almaktadır:⁵⁶

Tablo 5. Müstakil Bolu Sancağının Hicri 1334 (1916) yılı salnamesine göre Bartın ve Nahiyeleri olan Amasra ile Kurucaşile’nin Nüfusu

Kaza	Müslüman sayısı	Rum sayısı	Ermeni sayısı	Toplam nüfus
Bartın Merkez	63.354	556	370	64.380
Amasra Nahiyeye	13.273	-	-	13.273
Kurucaşile Nahiyeye	8.390	-	-	8.390

Kaynak: Müstakil Bolu Sancağı Salname-i Resmisi 1334 Sene-i Hicriyesine (Miladi 1915), s.278.

1917 yılında Bolu Sancağından ayrıntılı nüfus verileri talep edilmiştir. Bu verilerde sadece yerli gayrimüslim sayıları verilmemiş, ticaret başta olmak üzere çeşitli nedenlerle bölgede bulunan yabancı gayrimüslim sayılarına da değinilmiştir. 1917 verilerine göre Bartın’da 308 erkek ve 303 kadın olmak üzere toplam 611 Rum bulunmaktadır; ancak asıl ilginç olan yabancı Rum sayılarının yerli Rum sayısından fazla olmasıdır. Tutulan istatistiğe göre Bartın’da 314 kadın ve 312 erkek olmak üzere toplam 626 yabancı Rum yer almaktaydı. Toplam Rum sayısı böylece 1237 kişiye ulaşmış oluyordu. Ermeni sayılarında ise keskin bir değişim yoktu. Bartın’da 1917 yılı itibarıyla 189’u kadın 165’i erkek olmak üzere toplam 354 yerli Ermeni ikamet ederken, 46 erkek ve 30 kadın olmak

⁵⁵ Müstakil Bolu Sancağı Salname-i Resmisi 1334 Sene-i Hicriyesine (Miladi 1915), s.278; *Bartın Halk Kültürü*, Cilt 1, Haz. Selahattin Çilsüleymanoğlu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996, s.83.

⁵⁶ Müstakil Bolu Sancağı Salname-i Resmisi, s.226-234.

üzere toplam 76 yabancı Ermeni bulunuyordu. Tüm Ermeni sayısı ise 430 kişiden müteşekkildi. 1917 yılındaki bu kapsamlı verilere göre Bartın'daki toplam gayrimüslim sayısı böylece 1.667 kişiye ulaşmaktaydı.⁵⁷

1918'e gelindiğinde Bartın'daki gayrimüslim nüfus sayısı 1916'lardaki orana yakın bir seyirde takip ederken 1917 sayılarına göre ise düşüş göstermekteydi. 1918 yılında Bartın genelinde 310'u erkek 236'sı kadın olmak üzere 546 Rum milleti, 165'i erkek 115'i kadın 280 Ermeni milletine mensup tebaa bulunmaktaydı. Toplamda 826 gayrimüslim nüfus ile Bartın'ın toplam nüfusu 74.800'e ulaşmış durumdaydı.⁵⁸ I. Dünya Savaşının sonunda Bartın'daki Müslümanların gayrimüslimlere ve özellikle Rumları tehdit eden davranışlar içerisine girdiklerine dair şikâyetler yükselse de ⁵⁹ Bartın'da çok sayıda gayrimüslimin halen yerlerini terk etmedikleri anlaşılmaktadır. Cumhuriyet'in ilanı öncesi Bartın'a dair son nüfus verilerine ise Bartın'da öğretmen olarak görev yapan A. Şeref'in 1922 yılında kaleme aldığı "Bartın Ahvâl-ı Tabî'iyye ve Târihiyye" isimli eserinden ulaşmak mümkündür. A. Şeref 1922 yılı itibariyle Bartın'ın toplam nüfusunun 63.844 kişiden oluştuğunu ifade etmektedir. A. Şeref eserinde Bartın'da 706 kadın ve 690 erkek olmak üzere 1396 Rum ile 221 kadın ve 214 erkek toplam 435 Ermeni tebaanın yaşadığına dikkat çekmektedir.⁶⁰ A.Şeref'in verdiği oranlara göre Cumhuriyet'in ilanından hemen önce Bartın'da toplam 1831 gayrimüslim yaşamaktadır. Verilere göre Osmanlı Devleti'nin son yıllarında bu kadar yüksek sayıda gayrimüslimin halen bölgeden ayrılmamış olması dikkat çekicidir. A. Şeref'in verdiği rakamlar Bartın'ın önceki yıllara göre verilen en yüksek sayıdaki gayrimüslim nüfus oranıdır; ancak onun verdiği nüfus sayıları muhtemelen 1917 sayımlarında olduğu gibi Bartın'da bulunan yabancı gayrimüslim verilerini de kapsamaktadır. Bununla birlikte Cumhuriyetin ilanı ile

⁵⁷ BOA, DH.SN.THR. 77/70 (15 Teşrin-i Sani 1333/15 Kasım 1917).

⁵⁸ Yücel Namal, "Zonguldak Sancağı'nın Sıhhi-İctimaî Coğrafyasına Dair Bir Rapor", *İnsan, Kimlik, Mekân Bağlamında Zonguldak Sempozyumu Bildirileri 16-18 Ekim 2014*, Edt. Ahmet Efiloğlu vd., Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, Zonguldak, 2016, s.260.

⁵⁹ BOA, DH.KMS. 51/17 (25 Mayıs 1335/ 25 Mayıs 1919).

⁶⁰ A.Şeref, *Bartın Ahvâl-ı Tabî'iyye ve Târihiyye 1338, Bartın Doğal Durumu ve Tarihi*, Yay. Haz. Yücel Namal, Bartın Belediyesi Kültür Yayını, Bartın, 2020, s. 18.

birlikte durum tamamen değişmiştir. 1923'te Lozan Antlaşması sonrasında gerçekleşen nüfus mübadelesi kapsamında⁶¹ Bartın'da yaşayan Rumların büyük bir kısmı önce Safranbolu'ya oradan da İstanbul'a, Yunanistan'a ve Selanik'e gönderilmişlerdi.⁶² Aşcıoğlu da bu bilgilere paralel olarak 1924 yılında Rum ailelerinin Bartın'dan ayrıldığını belirtmektedir.⁶³

Metin Köse'nin Safranbolu'daki Rum mübadilleri konu edildiği *Aç Kapıyı Ben Geldim* romanında 1924 yılında Safranbolu-Kıranköy'deki 485 hanede yaşayan 3.212 Ortodoks Hristiyan'ın mübadil olarak Skydra (Yunanistan)'a gönderildiği ifade edilmektedir.⁶⁴ Selanik'in 80 km batısında yer alan Skydra şehrinin nüfusunun büyük bölümü mübadele döneminde göç eden Rumlardan oluşmaktadır.⁶⁵

Sonuç

Kastamonu vilayeti Bolu sancağına bağlı Bartın, 19. Yüzyılın başlarında küçük mütevazı bir Anadolu liman kenti olarak dikkat çekmekteydi. Nüfusun büyük kısmı Müslümandı. Rumlar, Bartın'a geldiğinde şehirde sayıları çok olmasa da azımsanmayacak kadar Ermeni nüfus bulunmaktaydı. Ermenilerin ne zaman ve hangi şartlar altında Bartın'a geldikleri ise belli değildir. Rumların ise Bartın'a ilk olarak Mora isyanından sonra geldikleri tahmin edilmektedir. Osmanlı Devleti'nde erkeklerin sayıldığı ilk resmi nüfus sayımı 1831 yılında yapıldı. Bu sayımda Ermeni ve Rum nüfus daha belirgin bir şekilde görülmeye başlandı. Nitekim incelemiş olduğumuz 1831 tarihli Bartın reaya

⁶¹ Rumların Anadolu topraklarından tasfiyesine yönelik en büyük adım 30 Ocak 1923'de Lozan'da Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan "Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme" ile oldu. Nüfus Mübadelesi ile yaklaşık 1.200.000 Rum gitmiş, yerine 450 ile 500 bin arasındaki bir Müslüman nüfus Anadolu'ya gelmişti. Kemal Arı, *Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç, 1923-1925*, 6. Basım. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012, s. 53.

⁶² *Bartın Halk Kültürü*, s.83.

⁶³ Aşcıoğlu, *a.g.e.*, s.203.

⁶⁴ Metin Köse, *Aç Kapıyı Ben Geldim*, Doğan Yayınları, 2017, s.9; Safranbolu Belediyesi web sayfasında göç eden Rum sayısını 2700 olarak vermiştir. <https://www.safraanbolu.bel.tr/icerik/skydrayunanistan> (Erişim tarihi: 31/07/2023).

⁶⁵ 2009 yılında Safranbolulu mübadil Fanni Testempasis Safranbolulu işletmeciler tarafından misafir edilmiştir. https://www.sabah.com.tr/yasam/2009/10/27/safraanboluda_rum_acilimi (Erişim tarihi: 31/07/2023).

defterine göre 15'i Rum 23'ü Ermeni olmak üzere 38 gayrimüslim erkek bulunmaktadır. 1836 tarihli Bartın reaya defterinde ise 16'sı Rum 39'u Ermeni 55 gayrimüslim erkek kaydedilmiştir. Görüldüğü üzere 19. yüzyılın ilk yarısında Bartın'daki vergi ödemekle yükümlü gayrimüslim erkek nüfus sayısı ortalama 50 kişi civarındadır. Eşleri ve kız çocuklarının olduğunu var sayarsak toplam nüfusları 100'e yakındır. Ermeni nüfus oranlarının Rumlara göre daha fazla olduğu dikkat çekmektedir. 1831-1836 yılları arasında beş yıllık süre zarfında Rum reaya sayısında değişme çok az iken Ermeni tebaanın sayısında önemli artış gözlenir. Şehirdeki meslek kollarının genişlemesiyle nüfusun arttığı düşünülebilir. En popüler meslek elekçilik olarak dikkat çekerken, boyacılık ve kalaycılığın da gayrimüslimler arasında rağbet gören diğer meslekler olduğunu söylemek mümkündür. Gelir durumlarından anlaşıldığı kadarıyla Bartın'da Rumların gelir seviyeleri orta düzeyde iken Ermenilerin gelir seviyesi alt düzeydedir.

19. yüzyılın ilk yarısında Bartın'daki gayrimüslim nüfusa dair bilgi edindiğimiz diğer bir önemli kaynak cizye defterleridir. 1843 ve 1844 tarihli Bartın cizye defterlerine göre vergi mükellefi olan 40 kadar gayrimüslim bulunmaktadır. 1844 yılında bunlardan 19'u Bartınlıdır. 1846/47 tarihli cizye defterine göre ise 27 kişi cizye ödemekle mükelleftir. Bununla birlikte Kıran Mahallesi'nde meskûn gayrimüslimler ayrı olarak kaydedilmiştir. 27 kişi olarak kaydedilen Kıran mahallesi'ndeki reyanın yerli ve yabancı reyadan ayrı olarak yazıldığı görülür. Neden bu şekilde bir tasnifleme yapıldığını tespit edemiyoruz. Genel itibariyle Rumların, gelir durumları oldukça düşüktür. Çoğunluğunun edna seviyeden vergi ödedikleri görülür. Bartın'da geçici olarak bulunan ve vergi ödeyenlerin sayısı daha fazladır; 1844'te yirmi bir, 1847'de on dört kişi yabancı olarak kaydedilmiştir. Dışarıdan gelenlerin tamamı gemicidir ve gelir durumları daha iyidir. Âlâ derecede vergi ödeyen 1843'te iki kişi, 1844 ve 1847 yılında bir kişi bulunurken evsat seviyesinde vergi mükellefi sayısı fazladır. 1847 tarihli cizye defterine göre Bartın'daki gayrimüslimlerin -bilinenin aksine- Asma mahallesi'nden evvel Kıran mahallesi'nde iskân ettiklerini göstermektedir.

Rum nüfusun Ermeni nüfusu geçerek Bartın'da egemen gayrimüslim güç olmasını sağlayan asıl nokta ise gemicilik ile başlayacaktır. 19. yüzyılın ikinci yarısına girerken Osmanlı Devleti'nde Bartın'da tekne ve

gemi yapımının gelişim göstermesi Karadeniz’de gemicilik yapan Osmanlı tebaasına mensup Rumları bölgeye çekmeye başlamıştır. Böylelikle şehirdeki gayrimüslim nüfusta Rumlar gelişim göstermiştir. Gayrimüslim nüfus açısından diğer bir kırılma 1867 yılında Bartın’ın kaza statüsü kazanmasından sonradır. Şehrin idari anlamda değişimi, iktisadi gelişimini de desteklemiştir. Şehir coğrafi konumu ve madenlere yakınlığı ile cazibe merkezi haline gelmiştir. İlk olarak Rumlar kendi kilise ve okullarını açmışlar, bunu Ermeniler takip etmiştir. Ermenilerin okullarının olduğu bahsi geçse de Ermeni kilisesinin bahsi arşiv kayıtlarında geçmemektedir. 1880’li yıllara kadar yapılan nüfus sayımlarında Ermeniler Rum nüfusa göre halen çoğunlukta olmasına rağmen 1880’li yıllardan sonra Rum nüfus Ermenilere göre Bartın’da açık ara daha üstün konuma gelmiştir. Bunda Niğde’den kerestecilik ve maden işletmeciliği için Bartın’a gelip yerleşen Rum aileler etkili oldular. Maden, kereste ve fabrikalaşma süreci ile beraber Osmanlı tebaasına mensup olan Rumların Bartın’dan arazi satın alıp haneler inşa etmeleri ile bölgede Rum halkın sayısı 1890’lı yıllarda ciddi artış gösterdi. Öyle ki 1900’lü yılların başlarından itibaren Rum nüfus Ermeni nüfusun yaklaşık dört katından fazla duruma geldi. 1907 yılında yaklaşık 1000 civarında olan gayrimüslim sayısı I. Dünya Savaşı sırasında 1914 yılında 1500’lere ulaştı. Savaşın getirdiği şartlar bölgedeki gayrimüslim nüfusu fazla etkilemedi. 1917 yılındaki Bolu sancağına yönelik yapılan özel ve ayrıntılı sayım başka bir gerçeği daha ortaya çıkardı. Şehrin çevresindeki ciddi ticari gelişimin etkisiyle Bartın’da dışarıdan gelen Rumların sayısı yerli Rumların sayısını geçti. Ermeniler ile birlikte toplam sayı ise 1667 kişiye ulaştı. Cumhuriyetin ilanından hemen önce 1922 yılında Bartın şehrinde yerli ve yabancı gayrimüslim vatandaşların toplam sayısı tarihinin en yüksek seviyesine ulaşarak 1831 kişiye yükseldi.

Görüldüğü üzere tipik bir Osmanlı toplum yapısı örneği sergileyen Bartın’da, gayrimüslim nüfus sayıları 19 yüzyılın ilk yarısında sınırlı olmakla birlikte yüzyılın ikinci yarısından sonra nispeten artmıştır. Bu artış şehrin ticari ve iktisadi yapısına önemli katkılar sağladı. Zira ticaret, gemicilik, madencilik ve kereste sanayinde Bartınlı gayrimüslimler hatırı sayılır yer edindiler. Bu bilgiler ışığında gayrimüslimlerin şehrin iktisadi ve ekonomik hayatına etkileri ise başka bir araştırmanın konusu olarak ele alınabilir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, Sadaret Divan Kalemî Evrakı (A.DVN.) 148/28, 170/72.

BOA, Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti Belgeleri (DH.KMS.) 51/17

BOA, Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH.MKT.) 1654/109, 1771/42, 1775/94.

BOA, Dahiliye Nezareti Sicill-i Nüfus, Tahrirat (DH.SN.THR.) 77/70.

BOA, Dâhiliye Nezareti Tesri-i Muamelât ve Islahât Komisyonu Evrakı Muamelat (DH.TMIK.M.) 13/61.

BOA, Dâhiliye Nezareti Tesri-i Muamelât ve Islahât Komisyonu Evrakı Islahât (DH.TMIK.S.) 5/113.

BOA, İrade Adliye ve Mezahib (İ.AZN.) 75/8.

BOA, İrade Dâhiliye (İ.DH.) 1119/87522.

BOA, Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemî (MF.İBT.) 359/98.

BOA, Maliye Evrak-ı Emiriye Müdüriyeti (ML.EEM.) 485/89.

BOA, Mâliye Vâridât Cizye Defterleri (ML.VRD.CMH.d) 291, 449, 641,643.

BOA, Nüfus Defterleri (NFS.d.) 7051 H.1247 (1831), NFS.d. 7052 H.1252 (1836), NFS.d. 790 H.1267 (1851).

BOA, Yıldız Perakende Evrakı Dâhiliye Nezareti Maruzâtı (Y.PRK.DH.) 6/84, 7/19.

Resmî Yayınlar

Müstakil Bolu Sancağı Salname-i Resmisi 1334 Sene-i Hicriyesine (Miladi 1915).

Sâlnâme-i Vilâyet-i Kastamonu, H. (1286), H (1287), H (1288).

Tableaux- Indiquant le Nombre de Divers éléments de la Population dans l'Empire Ottoman (14 Mars 1914), Constantinople, 1919, s.11.

Kitap ve Makaleler

A. Şeref, *Bartın Ahvâl-ı Tabi'iyeye ve Târihiyye 1338, Bartın Doğal Durumu ve Tarihi*, Yay. Haz. Yücel Namal, Bartın Belediyesi Kültür Yayını, Bartın, 2020.

Arı, Kemal, *Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç, 1923-1925*, 6. Basım. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012.

Arslan, Ramazan, *XIX. Asırda Bartın Kazasının Sosyal ve İktisâdî Yapısı*, Bartın Üniversitesi Yayınları, Bartın, 2019.

Arzu, Yakup, "Nüfus Defterlerine Göre Fatsa Kazası'nda Gayrimüslim Nüfus (1834-1845)" *History Studies International Journal of History*, 13/5 (2021), ss. 1453-1473.

Aşcıoğlu, Erkan, *Bartın'da Tarih: Kökler 2*, Sargın Ofset Matbaacılık, Bartın, 2011.

Ballı, Ergül, "Modernleşme Çağında Karadeniz'de Bir Liman Kenti: Bartın", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5/12 (2015), 510-541.

Ballı, Ergül, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Bir Liman Kenti Bartın*, Libra Kitap, İstanbul, 2015.

Bartın Halk Kültürü, Cilt 1, Haz. Selahattin Çilsüleymanoğlu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996.

Ceyhan, Muhammed, "Osmanlı Devleti'nde Ruhsatsız Olarak İnşa Edilen Kilise, Manastır, Havra ve Mektepler", *Turkish Studies*, 15/2 (2020), ss.157-176.

Cuinet, Vital, *La Turquie D'asie Geographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnée de Chaque Province de L'asje- Mineure*, Paris, 1894.

Çavdar, Tevfik, "Osmanlı Döneminde Nüfus Bilgileri", *Osmanlı*, Cilt 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, ss. 551-557.

Çetin, Emrah, "Kastamonu Vilayet Salnamelerinde Bartın (1869-1903)", *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Belge ve Fotoğraflarla Bartın*, Edt. Mustafa Hizmetli, Bartın Üniversitesi Yayınları, Bartın, 2014, ss. 48-62.

Çimen, Adnan, "Sayım Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlı'da Nüfus Hizmetleri", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14/3 (2012), ss. 183-216.

Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, İstanbul, 2004.

Ekinci, İlhan, "Osmanlı Denizciliğinde Sened-i Bahri Uygulaması", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6/28 (2013), ss. 81-93.

Güler, Ali, "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Din-İbadet, Eğitim-Öğretim Hürriyetleri ve Bu Bakımdan 'Kilise Defterleri'nin Kaynak Olarak Önemi (4 Numaralı Kilise Defteri'nden Örnek Fermanlar)". *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 9/09 (1998), ss.155-175.

Güler, Ali, "Osmanlı Devletinin Son Yıllarında Türkiye'nin Demografik Durumuna Genel Bir Bakış", *Osmanlı*, Cilt 4, . Edt. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss. 567- 571.

Güneş, Gülcan Avşın, "Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslimlere Bakışı ve Klasik Dönem Millet Sistemi", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1 / 2 (2015), ss.1-30.

İnalçık, Halil, "Cizye" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 8, İstanbul, 1993, ss.45-48.

Karpat, Kemal, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Çev. Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.

Köse, Metin, *Aç Kapıyı Ben Geldim*, Doğan Yayınları, 2017.

Namal, Yücel, “Zonguldak Sancağı'nın Sıhhi-İctimaî Coğrafyasına Dair Bir Rapor”, *İnsan, Kimlik, Mekân Bağlamında Zonguldak Sempozyumu Bildirileri 16-18 Ekim 2014*, Edt. Ahmet Efiloğlu vd., Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, Zonguldak, 2016, ss. 257-267.

Öz, Mehmet, “Reâyâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, ss.490-493.

Palalı, İlhan, “Osmanlı Salnameleri ve Tarih Araştırmalarındaki Kaynak Olarak Önemi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23 (2010), ss.1–14.

Shaw, Stanford J., “The Ottoman Census System and Population, 1831-1914”, *International Journal of Middle East Studies*, 9/3 (1978), pp. 325-338.

Tuğlacı, Pars, *Osmanlı Şehirleri*, Milliyet Gazetesi Yayını, İstanbul, 1991.

Tuncel, Metin, “Bartın”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, ss.87-90.

Yılmaz, Cevdet, “Türkiye'de Tarihçiler ve Coğrafyacılar Tarafından Farklı Anlamalarda Kullanılan Bir Terim: Divan”, *History Studies*, 2/1 (2010), ss.273-309.

İnternet Kaynakları

<https://www.safiranbolu.bel.tr/icerik/skydrayunanistan> (Erişim tarihi: 31.07.2023)

https://www.sabah.com.tr/yasam/2009/10/27/safiranboluda_rum_acilimi (Erişim tarihi: 31.07./2023)

EKLER

Ek 1: 1831 yılına ait Bartın reaya defterinde yer alan Bartın Kazası Şiremir Divanında Mütemekkin Ehli Zimmet Ve Reayaların Esamileri

RUM MİLLETİ					
	Şahıs isimleri	Meslekler	Yaş dağılımı	Fiziksel özellikler	Gelir durumları
1	Dimitri veledi Beraşkoh	Kürekçi	65	Acı baki oğlu orta boylu kara sakallı	Evsat
2	Baca oğlu Kazak Aleksi veledi Yorgi	Çerçi	38	Baca oğlu orta boylu siyah bıyıklı	Evsat
3	Oğlu Beraşkoh		6		
4	Oğlu Elya		4		
5	Oğlu Dimitri		2		
6	Jaherya oğlu Astanor veledi Nikola	Kalaycı	30	Orta boylu kumral bıyıklı	Evsat
7	Tude oğlu taras Dimitri veledi Yanni	Kalaycı	32	Uzunca boylu kara bıyıklı	Evsat
8	Avrakil oğlu Yorgi veledi Avratil	Kalaycı	50	Kısa boylu kara sakallı	Evsat
9	Civele aras Yanni veledi Yorgi	Kalaycı	35	Oğlu orta boylu kumral bıyıklı	Evsat
10	Ve Damakçı oğlu Kostanto veledi Kiryako	Kürekçi	65	Kara sakallı	Edna
11	Oğlu yorgi		1		
12	Oğlu Simon veledi Kostanto		18		
13	Diğer oğlu Kiryako veledi Kostanto				
14	Sinoplu Yanni Tavhuri		55	Orta boylu kır bıyıklı	
15	Oğlu Nikola veledi Yanni		5		

Kaynak: Bolu Vilayeti Viranşehir Sancağı Bartın Reaya Defteri NFS.D..
7051 H. 1247 (1831)

Ek 2: 1831 yılına ait Bartın reaya defterinde yer alan Bartın Kazası Şiremir Divanında Mütemekkin Ehli Zimmet Ve Reayaların Esamileri

ERMENİ MİLLETİ					
	Şahıs isimleri	Meslekler	Yaş dağılımı	Fiziksel özellikler	Gelir durumları
1	Asator oğlu Karnafil veledi Asator	Elekçi	70	Uzunca boylu kırçıl sakallı	Edna
2	Taraş Estifan veledi Karnafil	Elekçi	25	Uzun boylu kumral bıyıklı	Edna
3	Tarun Artin veledi Estifan		2		
4	İsmican oğlu Asir veledi İsmican	Elekçi	75	Uzunca boylu kır sakallı	Edna
5	Mıgırdıç	Boyacı	30	Oğlu uzun boylu kara bıyıklı	Evsat
6	Tevellüd eden oğlu Kivret		47		
7	Asbal oğlu karabet veledi temil	Boyacı	75		Evsat
8	İsmican oğlu Ohannes veledi İsmican	Elekçi	65	Uzun boylu ak sakallı	Edna
9	Hancı oğlu kazak Agob veledi Mardaros	Elekçi	25	Orta boylu kara bıyıklı	Edna
10	İkiz oğulları serkiz ve hacador veledi agob		1		
11	Hirebet oğlu, bıyıklı kazak Kirkor veledi Hirebet	Elekçi	30	Uzun boylu, kumral	Edna
12	Karındaşı Şehyaz veledi Hirebet	Elekçi	26	Uzun boylu kara bıyıklı	Edna
13	Ve diğer karındaşı Kalos veledi Hirebet	Elekçi	22	Orta boylu kara bıyıklı	Edna
14	Serkiz oğlu Madeş veledi Serkiz	Elekçi	25	Uzun boylu az kumral bıyıklı	Edna

15	Odabaş oğlu Mavrik veledi Karabet	Gemici	23	Uzun boylu kumral bıyıklı	Edna
16	Karındaşı Tursiz veledi Karabet		7		
17	Acim oğlu Kirekos veledi Acim	Elekçi	15	Orta boylu (?)	Edna
18	Karındaşı Kükman veledi Acim		7		
19	Ohan oğlu Taveşya veledi Ohan	Kötürüm	90	Orta boylu ak sakallı	Edna
20	Agob veledi Marganos	Elekçi	30	Uzunca boylu tırış	Edna
21	Ermeni oğlu Arşil veledi Agob		4		
22	Sinoplu Oranis veledi Arşil	dühancı (tütüncü)	25	Orta boylu kumral bıyıklı	
23	La-cel tüccar vilayet tezkiresiyle mesafeten		17		

Kaynak: Bolu Vilayeti Viranşehir Sancağı Bartın Reaya Defteri NFS.D..
7051 H. 1247 (1831).

Ek 3: 1836 yılına ait Bartın reaya defterinde yer alan Ehli Zimmet ve Reayaların Esamileri

RUM MİLLETİ					
	Şahıs isimleri	Meslekler	Yaş dağılımı	Fiziksel özellikler	Gelir durumları
1	Acı Yanni oğlu Dimitri veledi Beraşkoh	Kürekçi	75	Orta boylu kır sakallı	Evsat
2	Bacaoğlu Nazri veledi Aleksi		2		
3	İnebolulu bacaoğlu Kübrekos yorgi veledi Yanni	Abacı	20		
4	Tevellüd eden oğlu Tamas (...)				
5	Bacaoğlu Beraşkoh veledi Aleksi		10		Edna
6	Baca oğlu Dimitri veledi Aleksi		5		Edna
7	Zaherya oğlu Astanor veledi Nikola	Kalaycı	30	Orta boylu kumral bıyıklı	
8	Oğlu Yorgi		3		
9	Tüte oğlu Dimitri veledi Yanni	Kalaycı	32	Uzun boylu kara bıyıklı taraş	Evsat
10	Oğlu kosta		4		
11	Avrail oğlu Yorgi veledi Avrail	Kalaycı	50	Kısa boylu kara sakallı	Evsat
12	Cimele oğlu yanni veledi yorgi	Kalaycı	35	Orta boylu kumral bıyıklı taraş	Evsat
13	Kastamonulu kürekçi damakçı oğlu Kostanti veledi Kiryako	Kürekçi	65	Kır sakallı	Edna
14	Tevellüd eden oğlu Yodin		1		
15	Oğlu Kiryako veledi Kostanti	Kürekçi	18		Edna
16	Diğer oğlu Simon veledi Kostanti	Kürekçi	22		Edna

Kaynak: Bolu vilayeti Viranşehir sancağı Bartın reaya defteri NFS.d..
7052 H.1252 (1836).
(Kaza-i Bartın 1252 senesi mah-ı receb-i şerifin guresinden zilhiccenin
gayetine kadar Bartın kazasında mütemekkin ehl-i reayanın nüfus
yoklama defteridir.)

Ek 4: 1836 yılına ait Bartın reaya defterinde yer alan Ehli Zimmet ve Reayaların Esamileri

ERMENİ MİLLETİ					
	Şahıs isimleri	Meslekler	Yaş dağılımı	Fiziksel özellikler	Gelir durumları
1	Asator oğlu Estefan veledi Karnakil	Elekçi	25	Uzun boylu kumral bıyıklı tıraş	Evsat
2	Tevellüd eden oğlu Hirebet		4		
3	Oğlu Artin veledi Estefan		2		
4	Asator oğlu Tekfur (validesiyle)		3		
5	Asbal oğlu Karabet veledi Asel	Pabutçu	75	Orta boylu aksakallı	Evsat
6	Oğlu Makardıç	Pabutçu	30	Uzun boylu kara bıyıklı tıraş	Evsat
7	Odabaşı oğlu Karabet veledi Artin	Kalaycı	18		
8	Hançerli Agob veledi Margaros	Elekçi	25	Oğlu orta boylu kara bıyıklı kazak	Edna
9	Oğlu Acator veledi Akob				
10	Zeherya oğlu Ohannes veledi Zeherya	Kötürüm	75	Orta boylu kır sakallı	Edna
11	Akob oğlu Malsak? Veledi Akob		65	Orta boylu kırçıl sakallı	
12	Oğlu Serkiz				
13	Oğlu Acik				
14	Oğlu Kirekos veledi Manok	Elekçi	18		Evsat
15	Hirebet Kirkor veledi Hirebet	Elekçi	30	Orta boylu kumral kazak	Evsat
16	Oğlu Hirebet oğlu İrebet				
17	Karındaşı Şehbaz veledi Hirebet	Elekçi	26	Orta boylu kara bıyıklı	Edna
18	Diğer karındaşı Kalos veledi Hirebet (fırar)	Elekçi	22	Orta boylu kara bıyıklı	Edna

19	Serkiz oğlu Markar veledi Serkiz	Elekçi	25	Uzun boylu az kumral bıyıklı	
20	Oğlu Artin				
21	Odabaş oğlu Abdin veledi Karabet(firar)	Gemici	23	Uzun boylu kumral bıyıklı	
22	Karındaşı Nevresiz veledi Karabet	Elekçi	20		Edna
23	Acim oğlu orta boylu (?) Kirekos veledi Acim	Elekçi	15		Edna
24	Karındaşı Kükman veledi Acim	Elekçi	14		Edna
25	Ohan oğlu David Veledi Ohan	Kötürüm	90	Uzun boylu ak sakallı	
26	Kastamonulu damakçı oğlu Kostanti veledi Kiryako	Kürekçi	65	Kır sakallı	Edna
27	Oğlu yodin		1		
28	Oğlu Kiryako veledi Kostanti	Kürekçi	18		Edna
29	Diğer oğlu Simon veledi Kostanti	Kürekçi	22		Edna
30	Boyabadlı Terbikal Karabet veledi Bedros	Elekçi	25	Orta boylu	Edna
31	Karındaşı Kirekol veledi Bedros	Elekçi	30	Orta boylu kara bıyıklı	Edna
32	Oğlu Lokos				
33	Oğlu Bedros veledi Kirekol		4		
34	Diğer karındaşı Akob veledi Bedros	Elekçi	35	Orta boylu kara bıyıklı	Edna
35	Oğlu Artin veledi Akob	Elekçi	10		Edna
36	Amasra kazasında Ohan veledi Makardıç	Kiremitçi	50	Orta boylu sarı bıyıklı	Edna
37	Oğlu Acator				
38	Karındaşı oğlu Artin veledi Asir		13		
39	Ohannes veledi Artin	Çerçi	25	Orta boylu kara bıyıklı	Edna

Kaynak: Bolu vilayeti Viranşehir sancağı Bartın reaya defteri NFS.d..
7052 (Kaza-i Bartın 1252 senesi mah-ı receb-i şerifin guresinden
zilhiccenin gayetine kadar Bartın kazasında mütemekkin ehl-i reayanın
nüfus yoklama defteridir.)

Extended Abstract

The 19th century was the period of the most intense population mobility both in the world and in the Ottoman Empire. Migrations and displacements due to political and economic crises made the determination of population numbers more important. Since the early period of the Ottoman Empire, population records were kept in order to determine the subjects who were taxpayers and who had reached the age of military service. In particular, in order to collect taxes properly, records were kept on non-Muslims as well as Muslims. These data provide important information for understanding the city structure in urban history studies.

This study aims to determine the population structure and characteristics of non-Muslims in the city center of Bartın from the first half of the 19th century until the proclamation of the Republic in 1923. In this study, the data on the quantity and characteristics of the non-Muslim population in Bartın reaya registers dated 1831 and 1836 and Bartın jizye registers dated 1843, 1844 and 1846/47 in the Ottoman archive of the Prime Ministry were evaluated. Population information for the second half of the century is supported by provincial censuses, special census documents in the state archive and records kept by foreigners. There are several previous studies on the non-Muslim population structure of Bartın. These studies have dealt with the city's non-Muslim population numbers within the framework of unidirectional sources, and therefore the subject has not been examined from a holistic perspective. In this study, the evolution of the non-Muslim population in Bartın from the 19th century to the Republic is analyzed as a whole over the course of 90 years. First of all, the non-Muslim population in Bartın according to the jizye and reaya registers in the first half of the 19th century will be discussed, and then the changes in the population between 1867 and 1923, from Bartın's becoming an accident until the proclamation of the Republic, will be discussed.

At the beginning of the 19th century, Bartın, which was located in Bolu province of Kastamonu sanjak, was a typical Anatolian city where Muslims and non-Muslims lived together. The fact that Bartın was one of the port cities of the Black Sea supported the development of commercial activities through maritime transportation, especially with Istanbul, since the classical period. Although there was not a dense non-Muslim population in the city, they were dense enough to establish a school and a church. It is assumed that non-Muslims came to Bartın after the Peloponnesian revolt of 1821. After the Peloponnesian revolt, Mahmut II decided to send the Greeks in various parts of Anatolia to the coastal regions. 403 Greek families from the vicinity of Niğde were sent to Bartın. Since they were not wanted to be in the city, these families

were settled on the other side of the river passing through the city. It is known that Greeks were settled in this region called Asma neighborhood.

In 1889, despite the increase in the non-Muslim population in the city through the Greeks and Armenians, frequent complaints were made to the Interior Ministry that the population censuses conducted in those years were not conducted properly in Bartın. One of the main reasons for this was the fact that the female population began to be counted in addition to the male population throughout the Ottoman Empire. The counting of the female population led to prolonged and confusing census results in all provinces. The confusion and complaints show that there are issues that should not be ignored when evaluating the data on the non-Muslim population structure. It is necessary to diagnose whether the identified data deviated excessively due to propaganda. It is noteworthy that there are inconsistencies in the population numbers given in the provincial ordinances. As a matter of fact, the numbers given for the non-Muslim population in Bartın in Kastamonu provincial salnames do not follow a consistent course and the information is contradictory. For example, the number of non-Muslims is quite low in the first three salnames. Until 1880, 24-25 non-Muslims were recorded in the kaza. In 1880, this number increased to 120, and in 1888, it was recorded as 649 with a sharper increase.

In the 1890s, with the mining, timber and factoryization process, the number of Greek people in the region increased significantly as Greek citizens belonging to Ottoman subjects bought land in Bartın and built houses. As of the early 1900s, the Greek population was more than four times the Armenian population. In the statistics of 1904, in which only the male population of Bartın was recorded, the total number of male non-Muslims in Bartın was recorded as 431. When women are taken into consideration, it is likely that the total number of non-Muslims living in Bartın in 1904 was around 850-900 people. It is also possible to say that this number increased even more in 1907. In 1907, upon the request of the Greek Patriarchate, steps were taken to establish a Greek school for boys and girls at a cost of 40,000 kurus on the grounds of the Greek church in Bartın. As a matter of procedure, the Ottoman government asked the local administration whether the total number of the Greek community living in Bartın was sufficient and the government was informed that there were 800 Greeks living in Bartın. When the Armenian population was taken into account, the number of non-Muslims, which was around 1000 in 1907, reached 1500 in 1914 during World War I. The conditions brought about by the war did not affect the non-Muslim population in the region much.

In 1917, a special and detailed census of the Bolu sanjak revealed another fact. Due to the significant commercial development around the city, the number of foreign Greeks in Bartın exceeded the number of local Greeks. According to the statistics, there were 626 foreign Greeks in Bartın, 314 women and 312 men. The total number of Greeks thus reached 1237 people. There was no sharp change in the number of Armenians. As of 1917, there were 354 local Armenians (189 women and 165 men) and 76 foreign Armenians (46 men and 30 women) residing in Bartın. The total number of Armenians was 430. In 1917, according to this comprehensive data, the total number of non-Muslims in Bartın reached 1,667 people.

By 1918, the number of non-Muslims in Bartın was close to the rate of 1916, while it was decreasing compared to 1917 figures. There were 546 Greek nationals, 310 men and 236 women, and 280 Armenian nationals, 165 men and 115 women. With a total non-Muslim population of 826, the total population of Bartın reached 74,800. At the end of World War I, although there were complaints that Muslims in Bartın were threatening non-Muslims and especially Greeks, it is understood that many non-Muslims in Bartın still did not leave their homes.

The last population data on Bartın before the proclamation of the Republic can be found in "Bartın Ahvâl-ı Tabi'yye ve Târihiyye" written by A. Şeref, who worked as a teacher in Bartın in 1922. A. Şeref states that the total population of Bartın consisted of 63,844 people as of 1922. A. Şeref draws attention to the fact that 1396 Greeks (706 women and 690 men) and 435 Armenian subjects (221 women and 214 men) lived in Bartın. According to the rates given by A. Şeref, a total of 1831 non-Muslims lived in Bartın just before the proclamation of the Republic. According to the data, it is noteworthy that such a high number of non-Muslims still had not left the region in the last years of the Ottoman Empire. The figures given by A. Şeref are the highest number of non-Muslims in Bartın according to previous years; however, his population figures probably include data on foreign non-Muslims in Bartın, as in the 1917 census. With the proclamation of the Republic, however, the situation changed completely. As part of the population exchange that took place after the Treaty of Lausanne in 1923, most of the Greeks living in Bartın were sent first to Safranbolu and then to Istanbul, Greece and Thessaloniki.